

„Естетически прелом в поезията на 20-години“ има и едно друго, по-латентно, но не по-маловажно измерение. Това е „поканата“, която отправя проф. Ликова за масирантипологически подход към явленията и в другите периоди на нашата нова литература. Вече се спомена за нуждата ни от крупно наше изследване върху европейския символизъм. То било улеснило поставянето на българския символизъм в общоевропейски естетически рамки, за да се види с по-широка аргументация, доколко той е „земемен“. Едно такова съпоставително изследване чака и поезията на 40-те години и тук трудът на Р. Ликова би имал и конкретно позитивно отражение — поезията на 40-те години има дълбока генетическа връзка с естетическите преобразования през 20-те години. Същото може да се желае и при ново осмисляне на т. нар. „априлско поколение поети“ или поне на ония особености, които се съдържаха в неговите значими представители. Да не говорим за поезията на последните години — т. нар. „млада поезия“, където отново се забелязва кореспонденция с поезията на 20-те години. Пред бъдещия изследовател се чертае една благоприятна възможност след задълбочения труд на Р. Ликова (въпреки някои непълноти и неизбежната на места концептуална нивелация) да постави на същата широка културно-историческа и сравнително-литературна основа всички етапи от развитието на нашата поезия. Това би превъоръжило и нашата критика, която не би прескачала въпроси като определяне на традициите и мястото в процеса на явленията, които присъствуват и в най-новата ни поезия. Например все още недостатъчно изяснени „висят“ творци като Ев. Цанев, Н. Кънчев, К. Ковачева, К. Кадийски, М. Башева, Б. Христов именно защото не са включени (без това да изчерпва творческия им облик) в тенденциите, продукувани от естетическия прелом на 20-те години — прелом, който под различни модификации продължава и много по-късно. Впрочем изследователката завършва своя ценен, макар и позакъснял труд с надеждата за подобни бъдещи търсения: „Литературният живот на 20-те години даде многопосочен тласък в по-нататъшното развитие на нашия литературен живот и продължава да кореспондира по различни начини с най-новите търсения и постижения на съвременната ни литература. Широкото третиране на естетичното, смелото допиране и взаимодействие на различни жизнени и стилистични пластове, на ниското и високото, на смешното и лиричното, двупластовостта на художествения образ, емоционалната художествена полифоничност, пределната жизнест и философската дълбочина, новаторството на художествената структура, дистанцията на иронията и самоиронията и редица други елементи на съдържание и форма са особено актуални и днес, при най-новите търсения в съвременния литературен процес.“

*Христо Трендафилов*

# POSITIONSBESTIMMUNGEN. ZUR GESCHICHTE MARXISTISCHER THEORIE VON LITERATUR UND KULTURAM AUSGANG DES 19. UND BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS.

Verlag Philipp Reclam jun. Leipzig,  
1977. 478 S.

DIMITYR BLAGOEV. DAS LEBEN UND DIE  
LITERATUR, Kritische Aufsätze zur bulgarische.  
Literatur. Dietz Verlag Berlin, 1979, 302 S

Първата книга „За марксистки позиции в литературата и изкуството“ съдържа статии, посветени на литературнокритическата, художествено-теоретическата и културно-политическата дейност на забележителни социалисти от края на миналия и началото на настоящия век. Основен мотив за издаването на този сборник е липсата в ГДР на обща история на марксистката теория на литературата и изкуството, както и на културно-просветната дейност като част на международното работническо движение. Отделните материали разкриват позициите на изтъкнатите представители на марксизма от споменатия период. Като основен критерий на подбора е послужило заниманието на тези личности с литература, като, разбира се, техните възгледи са разкрити и далеч извън рамките на литературната критика и естетиката. Чрез подбраните студии се цели изясняване на основни проблеми, дискусии въпроси и моменти на конфронтация в процеса на изграждане на борческа материалистическа естетика и литературна критика в национален и интернационален мащаб. При това дейността на представителите на социалистическата мисъл в тази област се разглежда в непосредствена връзка с конкретното обществено-политическо положение и с особеностите и културните традиции в съответната страна.

Както е известно, пълното и последователно изследване на връзката на творчеството на К. Маркс и Фр. Енгелс с изкуството и литературата започва едва през 30-те години на XX в. Техните естетически възгледи, известни и преди това, без да са системно описани и изследвани, получават стойност и важност през ленинската епоха на развитие на марксистката теория и оттогава определят в значителна степен всички процеси на развитие и утвърждаване на социалистическата естетика. В България принос в това отношение представлява книгата на Иван Славов „Марксовото естетическо наследство — комплексен проблем“ (С., 1972). Налице са и статии за други представители на немската социалистическа мисъл.<sup>1</sup>

Материалите в книгата имат монографичен характер. Целта им е да свържат биографически и исторически разглежданата лич-

<sup>1</sup> Вж. например В. Вапорджиев. Литературнокритическото наследство на Роза Люксембург. — Литературен фронт, бр. 12, 18 март 1971.

ност със системно изложение на застъпваните теоретически позиции. Общото при всички е, че се касае за партийни дейатели и публицисти с многогранны интереси, тясно свързани с изкуството, които наред със статии и съчинения в областта на литературата и изкуството са писали и за тактиката и стратегията на работническото движение, както и по въпросите на икономиката, историята и философията. Поради това изложените естетически позиции са в непосредствена зависимост от цялостната теоретическа и практико-политическа дейност на тези представители на социалистическата мисъл.

Книгата обхваща студии за Георги Плеванов, Франц Меринг, Пол Лафарг, Димитър Благоев, Вацлав Воровски, Константин Доброджану — Геря, Максим Горки, Роза Люксембург и Клара Цеткин. При Благоев, Доброджану и Воровски се касае за първо представяне на немски език, което ни накарва да обърнем по-голямо внимание на тази книга. Нашият интерес беше засилен и от факта, че през 1979 г. в ГДР излезе отделна книгасборник с литературни статии на Димитър Благоев, които също за пръв път се публикуват в немски език (вж. заглавието на втората книга в началото на рецензията).

На пръв поглед „съжителствуването“ на толкова много мислители от различни страни, с различна съдба и различна общественосторическа обусловеност поражда впечатление наистина на сборник, на събиране на различни политически дейци, публицисти и писатели под един знаменател. Анализът на цялата книга и отделните студии принуждава да се коригира първото впечатление. Защото в това се състои изходната точка на съставителите на книгата: да докажат интернационалността в процеса на възникване и развитие на марксистките литературни и естетически позиции и тяхната диалектична връзка с националните култури и традиции. В действителност през разглеждания период — края на XIX и началото на XX в. — са налице общи проблеми, характеризиращи цялостното развитие на социалистическата мисъл в Европа. Между най-важните от тях бихме посочили дискусиите за къснобуржоазното изкуство и за възможността да се създаде социалистическа литература преди пролетарската революция, за партийността в литературата, за литературата като отражение на обективната действителност, за значението на връзката „обект-субект“ в естетиката и др. Струва ни се, че отукъ се е породило и заглавието на книгата, което буквално гласи „Определяне на позициите“ (Positionsbestimmungen). А това обяснява и избора на включените в книгата студии — разглеждат се онези марксистки теоретици и социалистически писатели, които творят в епохата между класиците на марксизма и развитата система на социалистическата естетика от по-късно време. Техният проблем и същевременно задача е да приложат обоснования от Маркс и Енгелс исторически ма-

териализъм в по-висша, идеологическа сфера не само при извеждането на естетическите възгледи и мироглед от условията на обществената формация, а и при активната организация на идеологическата и културно-просветната работа на социалистическите партии при специфичните национални и интернационални условия. В своето творчество и живот те първи осъзнават необходимостта от активна общественна дейност в областта на критиката и теорията на литературата и изкуството през периода на ожесточени класови и идеологически борби.

Авторът на студията за Благоев доц. Едуард Байер е добре запознат с икономическите, социалните и културните особености на историческия период, през който твори Дядото. Той е един от учениците в ГДР, които изследват българската литература, а чете и лекции по тази дисциплина в Хумболтовия университет в Берлин. Особен интерес проявява към българската литература от края на миналия и началото на настоящия век, за което свидетелствуват редица негови публикации за писателите около сп. „Мисъл“ и връзките им с немската литература.<sup>2</sup>

Композицията на студията за Благоев е съобразена с факта, че се пише за читателска публика, която не познава толкова добре историческите факти в България през периода на творчеството на Благоев. За да отговори на тези изисквания, авторът е избрал постройка на статията от по-късни към по-ранни събития. В кратката първа част авторът конфронтира читателя със смъртта на Благоев през 1924 г., разкривайки същевременно любовта и симпатията, с които Дядото се е ползувал сред трудовите хора в България. Веднага след това се разкрива дейността на Благоев като основоположник на социалистическото движение в България. Подчертава се, че неговата теоретическа и практическа дейност е убедително доказателство за силата на марксистките идеи в края на XIX в. върху една икономически изостанала част на Европа като Балканския полуостров и България. Третата част допълва фона, на който ш: се разглеждат творчеството и възгледите на Благоев. Тук са представени историческите условия в България по време на османското иго, най-важните прояви и личности на Възраждането и обстановката в страната в средата на XIX в. — по време на раждането на Димитър Благоев.

Създад по такъв начин една кратка, но многообхватна картина на икономическото и културното състояние на България, набелязал в най-общи линии основната характеристика на Благоев като личност и политически деец,

<sup>2</sup> На тази тема е и неговата дисертация, вж. E d u a r d B a y e r. Die Zeitschrift „M i s s a l“ und die deutsche Literatur. Beitrag zur Erforschung der deutsch-bulgarischen Literaturbeziehungen um die Jahrhundertewende. Berlin, 1964. 402 S.

авторът преминава към същността на изложението, което преследва две цели. Чрез постигането на първата Е. Байер запознава читателя с биографията на Дядото, проследява неговото идейно развитие в България и Русия, неговото изграждане като социалист и написването на първите му статии. След това той отбелязва характерните черти и значението на най-важните теоретически трудове на Благоев. Определяйки „Що е социализъм и има ли той почва у нас? като първото оригинално българско марксистическо съчинение, авторът подчертава, че преди всичко чрез последователната борба на Благоев народничеството е загубило в България своето влияние през 90-те години, а се е наложила тезата на Благоев, че и в България капитализмът е вече развит и с това социализмът има и тук реална база и бъдеще.

Чрез постигането на втората цел авторът дава детайлирана картина на дейността на Дядото като литературен критик и публицист в борбата за социалистическа естетика. Във връзка с това в студията се констатира разликата между литературния и културния живот в България и Западна Европа през този период. Епохата на Възраждането с редица свои видни представители в областта на литературата, на първо място с Любен Каравелов и Христо Ботев, достига забележителни върхове на националната българска култура, но не успява обаче да се приобщи към литературното развитие на напредналите европейски страни. Въпреки някои изключителни постижения българската литература остава затворена в тесни национални граници и слабо известна извън страната. Особено проблематично е положението в областта на теорията, естетиката и литературната критика, където липсва основата за задълбочена и обективна работа, ако изключим отделни литературнокритически статии на Н. Бончев, Л. Каравелов и Хр. Ботев. В такава обстановка започва своята дейност Благоев, пропагандирайки за пръв път в България марксистките мисли в литературната критика и естетика. С неговите теоретични трудове и поезията на Д. Полянов и Г. Кирков в България се открива епохата на пролетарско-социалистическата литература.

Авторът на студията констатира, че оценката, която Благоев дава на българската литература, е много критична и строга и предполага, че подобно становище е резултат на сравнение с добре познатата му и високо ценена от него поради демократичния ѝ и реалистичен характер, както и по художественото ѝ майсторство руска литература. Не е изключено влиянието и на другевропейски литератури, чиито произведения са били известни на Благоев. Същевременно, Едуард Байер подчертава, че строгостта и критичността в преценките на Дядото са преследвали целта да поставят пред българската литература по-високи изисквания, да я накарат да преодолее своята изолация от литературното

развитие в други страни и по този начин в по-голяма степен да се включи като идеологическа сила в общественения живот.

В особено остра форма Благоев полемизира със сп. „Мисъл“, пропагандиращо естетическите позиции на „чистото изкуство“. В тази връзка авторът на студията правилно запознава читателя с характера и дейността на това списание, като подчертава, че особено в първите години на излизането си от 1892 г. то играе предимно положителна роля в литературния живот в България. След началото на века обаче литературно-естетическите позиции на списанието все повече се развиват в посока на формализма и индивидуализма, срещу реализма в изкуството и стават изразители на неокантианството в България. Благоев разбира опасността, която подобни схващания крият за политическия и духовния живот на страната, и повежда активна полемика със списанието от страниците на теоретичния орган на партията „Ново време“, като дава с това пример за борба срещу буржоазията и нейното влияние. В тази си дейност Благоев допуска подценяване на някои действителни заслуги на сп. „Мисъл“ за българската литература.

Централният проблем на дискусиите по въпросите на естетиката, която се води в България през 90-те години, е относно значението на мирогледа в художественото творчество. От марксистки позиции Благоев сочи влиянието на мирогледа върху основната идейност и цялостният облик на едно произведение и изисква от хората на изкуството и писателя да развият мироглед, съответстващ на идеите на прогреса. А това означава за Благоев признаване на идеалите на социализма и работа за тяхното осъществяване. Е. Байер набляга на факта, че в тези схващания за мирогледа се отразява значителното влияние на Плеханов, който в първите десетилетия на развитие на работническото движение в България е бил меродавен авторитет, а неговите трудове остават до края на 20-те години най-разпространената марксистка литература в България. И тук Благоев полемизира предимно с д-р Кръстев. На неговата теза за съществуването на писатели с „изключително импулсивни натури“, при чието творчество „инстинктът и непосредственият ирационален импулс замества мисълта“, Благоев противопоставя мнението, че във всяко литературно произведение мирогледът на твореца се проявява чрез неговите герои, че „нито един велик писател не е писал своите произведения, без да се е въодушевявал от една определена идея, от една известна мисъл“. За пример Благоев сочи „Хамлет“, „Дон Кихот“, „Фауст“ и редица творби на руската класика.

Прави впечатление, че авторът на студията разглежда естетическите възгледи на Дядото винаги в непосредствена връзка с неговото политическо верую. И с право, защото в голямото наследство на основоположника на революционното социалистическо движе-

ние в България от трудове по политически, философски, исторически и други въпроси литературните статии заемат по-скромно място. Социализмът като обществен идеал и перспектива на човечеството е за Д. Благоев решаващият критерий при оценката на политическата работа, при изучаването на всяко политическо движение и неговите успехи. На тези политически позиции се базира естетическият идеал на Благоев. Общосоциологическата страна на миогледа определя по-тясно специализираните възгледи за естетиката и литературата. От тази политическа платформа Благоев вижда създаването и развитието на пролетарската литература в тясна връзка със социалистическото движение и в зависимост от неговата зрелост и въздействие. Характерът на социалистическото движение определя поради това в голяма степен новосъздаващата се поезия — творчеството на Д. Полянов и Г. Кирков, които бележат в развитието на българската литература тенденцията към социалистическия реализъм. Само четвърт век по-късно теоретическите схващания на Благоев се потвърждават чрез делото на първия в българската литература поет-социалистически реалист Хр. Смирненски. В тази връзка Е. Байер подчертава една особеност в развитието на българската социалистическа естетика и литературна критика — нейната приемственост в лицето на Г. Бакалов и преди всичко на Т. Павлов, които през 20-те и 30-те години (в процеса на развитието на пролетарско-социалистическата литература в България) застъпват естетическите принципи на Благоев, обогатяват ги и ги утвърждават.

В последния раздел на своята студия авторът поставя въпроса, доколко Благоев е познавал в детайли изказвания и мисли на класиците на марксизма по проблеми на изкуството и художественото творчество. Според него е много трудно да се установи това със 100% точност, обаче факт е, че позициите и схващанията на Благоев за ролята на миогледа и неговото значение за хората на изкуството и за творческия процес, за възпитателната функция на изкуството, както и по други въпроси на марксизма естетика се приближават много до тези на Енгелс и Ленин. Очевидно влиянието на класиците на марксизма върху Благоев произтича не толкова от определени техни изказвания и мисли по отделни въпроси на естетиката, а преди всичко от цялостното учение на научния социализъм, което Благоев е бил усвоил и от което той е

бил в състояние да подхожда към конкретни проблеми. Така за Е. Байер естетическите възгледи на Благоев са плод, от една страна, на неговия марксистки миоглед, а, от друга — на практическия му опит, който включва националния елемент на борбите на българската работническа класа и характерни особености на българската литература. Само на базата на тези два неразделни компонента — научния миоглед и революционната борба — Благоев „достига и в естетиката, и в литературната критика до позиции, които ние особено ценим и които днес още не са загубили своето значение“.

Втората книга „Животът и литературата“ съдържа най-важните литературно-критически статии на Димитър Благоев: „Нашата литература“, „Животът и литературата“, „Шо е изкуство“, „Еротика и социализъм“, „Литературната критика у нас“, статиите за Хр. Ботев, А. Константинов, П. Р. Славейков, А. Страшимиров, П. Ю. Тодоров, П. П. Славейков и др. Съставител е Едуард Байер, а предговорът е от Димитър Паскалев.

Според нас на издаването на тези две книги на немски език трябва да се отдаде нужното значение. Чрез обширната студия за Димитър Благоев читателят в ГДР в най-широк смисъл на думата, в това число студенти, слависти, философи и литератори, има възможност да се запознае както с цялостната дейност на Дядото, така и с неговите възгледи в областта на естетиката и литературната критика. И то не в някаква откъсната форма, а на базата на подробен анализ на историческите събития и процеси в развитието на България в един твърде широк диапазон — от средата на XIX в. до 20-те и 30-те години на XX в. — и същевременно като брънка от редица социалистически мислители от този период: Плеханов, Лафарг, Горки, Люксембург, Меринг и др. Издаването на самите литературно-критически статии на немски език допълва така получената представа за първия български критик-марксист, защото те онатледват конкретно неговите възгледи и изходни позиции. По такъв начин към издадените по-рано в ГДР съчинения по естетика на Тодор Павлов<sup>3</sup> се прибавят една студия и една книгасборник със статии, третиращи българската философско-естетическа мисъл.

Веселин Ванорджиев

<sup>3</sup> Todor Pavlov. Aufsätze zur Ästhetik. Dietz Verlag Berlin, 1975.